QARAQALPAQ TILI HÁM ÁDEBIYAT

1.

*Watan ushın **gúres**, erge tiygen úles.*
Ajıratıp kórsetilgen sózdegi dawıslı seslerge sıpatlama beriń.

A) *Jińishke, erinlik, qısıq \\ jińishke, eziwlik, qısıq*
B) *Jińishke, erinlik, qısıq \\ jińishke, eziwlik, ashıq*
C) *Jińishke, eziwlik, qısıq \\ jińishke, erinlik, qısıq*
D) *Jińishke, erinlik, ashıq \\ jińishke, eziwlik, qısıq*

2.

Imlalıq jaqtan dúzetiwdi talap etetuǵın sóz ushırasatuǵın gápti tabıń.

A) *Barxıttay dóngen maysalar kózdiń jawın aladı.*
B) *Gewirekler keń dalanıń áskerlerindey qaplap jatır.*
C) *Kún kórisi qıyınlastı, napaqası da jetpey atır.*
D) *Jasımıq júweri boy júweriden keshlew egiledi.*

3.

Tórt múyeshli, eki múyeshinde bawı bar ishine qasıq-tabaq hám de basqa da mayda-shúyde salıp ildirip qoyatuǵın ıdıs mánisindegi sóz qaysı juwapta durıs berilgen?

A) *shanash* B) *qozaq* C) *sabayaq*
D) *kergi*

4.

Mısallarda **astı sızılǵan** qaysı sóz **feyil mánisin ańlatıp omonim** boladı?

A) *<u>Súmbile</u> tuwsa sımpıyıp, at semirer quntıyıp.*
B) *Ara berip ózine, <u>surme</u> jaǵıp kózine.*
C) *Jigit bolsań qudıq <u>qaz</u>, qurı sózdiń sawabı az.*
D) *<u>Ósek</u> sózge jolama, aqmaqtan aqıl sorama.*

5.

Qaysı gápte leksikalıq birlik **nadurıs qollanılıp, gáptiń mazmunı buzılǵan**?

A) *Bólmesine kirip alıp, xattı qayta-qayta oqıp mawqın bastı.*
B) *Dawıldıń ırqına júrip, qamshı menen aydawına kóndik.*
C) *Tórt túligi say miskinlerdiń ne qaygısı, ne dárti bolsın?!*
D) *Basında qundız bórik, qanazatın jetelep bulaq boyına keldi.*

6.

Juwaplarda berilgen qaysı gápte frazeologizm **nadurıs** qollanılǵan?

A) *Sergek bol, balam, awzıńa shóp ólshetip, ǵapılda qalma!*
B) *Eshegiń de sen qalaǵa ketiwden-aq qollı bolıp ketti ǵoy.*
C) *Ol baygus eki úydiń arasında ókireń qaǵıp júrgeni júrgen.*
D) *Gúlsim on eki muqamǵa dónetuǵın awır minezli hayal edi.*

7.

Qaysı gápte feyilden jasalǵan **dórendi feyil** berilgen?

A) *Attıń basın julqıp tartıwı menen sayǵa qaray ótá ketti.*
B) *Jelpigen menen bul qapırıq ıssıda dem alıw ábden qıyınlastı.*
C) *Aqshaǵa bay bolǵan menen aqılǵa bayımasa paydasız eken.*
D) *Puwı burqıraǵan tuwrama ishteyimizdi ashıp jiberdi.*

8.

Qaysı gáptiń keńeytilgen aǵzası **hal feyil arqalı bildirilgen**?

A) *Óz keleshegin oylaytuǵın adam bunday orınsız iske hesh qol urmaydı.*

B) *Qáddi tik aq terekler bizge jol siltegendey dizilisip qarap qalar edi.*

C) *Bizdi qorshap turǵan tábiyattı qorǵawǵa hárbirimiz minnetlimiz.*

D) *Ziynep julqınıp oramalın sheshti, biraq aynanıń aldında qattı da qaldı.*

9.

Atawısh feyil menen dizbeklesip qarsılaslıq máni bildirip turǵan **tirkewishli gápti tabıń**.

A) *Teńizge salǵan awı jırtılǵanına qaramastan, balıq awlaǵanın toqtatpadı.*

B) *Erkeligi hám sadalıǵına qaramay óner úyreniwge ıqlası júdá bálent edi.*

C) *Ol tez-tez júriwine qaramastan jumısına óz waqtında jete almadı.*

D) *Bilim hám óner úyreniw ushın heshqashan kesh bolmaydı.*

10.

Tómende berilgen mısalda **astı sızılǵan** sóz gáptiń qaysı aǵzasın basqarıp tur?

Anasınan úsh jasında jetim qalǵan Mamandı Murat shayıq óz balaları menen qosıp tárbiyaladı, óz úyinde ashqan mektepte basqalarǵa qosıp oqıttı.

A) *pısıqlawısh* B) *bayanlawısh*
C) *tolıqlawısh* D) *anıqlawısh*

11.

Kóp noqattıń ornı tiyisli almasıq sózler menen tolıqtırılsa, qatnaslıq sózli **bağınıńqı qospa gáptiń qaysı túri** ekenligin tabıń.

Ustazınıń mehirli sózlerin sağınǵanlıǵı . . . , kún sáskege kelemen degenshe násiyatın uyıp tıńlap otırdı.

A) *Anıqlawısh bağınıńqı qospa gáp.*

B) *Baslawısh bağınıńqı qospa gáp.*

C) *Bayanlawısh bağınıńqı qospa gáp.*

D) *Tolıqlawısh bağınıńqı qospa gáp.*

12.

Útir belgisiniń qoyılıwı birdey qağıyda tiykarında qollanılǵan gáplerdi anıqlań.

1 Bul jumbaqtıń sheshimin aqıl-sanası bilim menen suwǵarılǵan ustaz, jaslardıń jol basshısı Ilimpaz aytsın.

2 Ayparsha, qaraqalpaq xalıq qosıqların alamoynaq penen kámine keltirip atqarǵanıń bizlerge júdá unaydı.

3 Insan balasına suw, hawa, azıq-awqat qanshelli hájet bolsa, ilim, bilim hám tárbiya da sonshelli kerek.

4 Keshiresiz, Siz aytıp otırǵan ádalatsızlıqlarǵa heshkim shıdap tura almaydı. Pikirińizge qosıla almayman.

5 Miymandos qaraqalpaq eli kórkem sóz iyelerine, dúnyaǵa belgili jazıwshı-shayırlarǵa óz qushaǵın ashtı.

6 Ózińizge belgili, Tóremurat aǵanıń awılımız ushın etken xızmetleri hámmemiz ushın órnek bolıwı tiyis.

A) *2 hám 4* B) *1 hám 3* C) *2 hám 6* D) *1 hám 5*

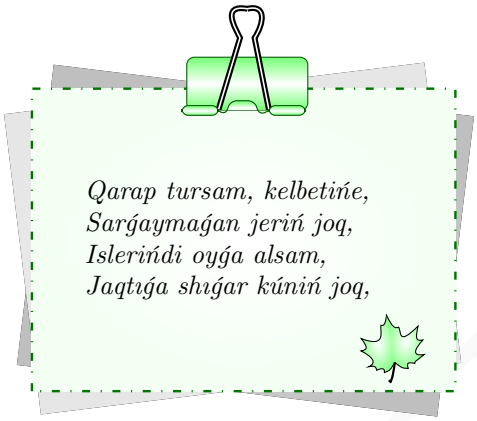
13.

"Sháryar" dástanında Gúlshara el gezip qıyın awhalǵa túskende, Toman wázirdiń kánizeklerin kórgende insandaǵı úsh arsızlıq haqqında sóz boladı. Juwaplardan buǵan kirmeytuǵının tabıń.

A) *qaygı* B) *kúlki* C) *uyqı* D) *nápsi*

14.

Kúnxoja shayır:

– dep aq qamısqa múrájat etiw arqalı **neni tilge alǵan** edi?

A) *xalıq shayırların*

B) *tábiyat dúnyasın*

C) *el biylewshilerin*

D) *miynetkesh xalıqtı*

15.

"Alpamıs" dramasınıń "Alpamıs" dástanınan ózgesheligin tabıń.

A) *At bayraqta Alpamıs ózi at shabadı*

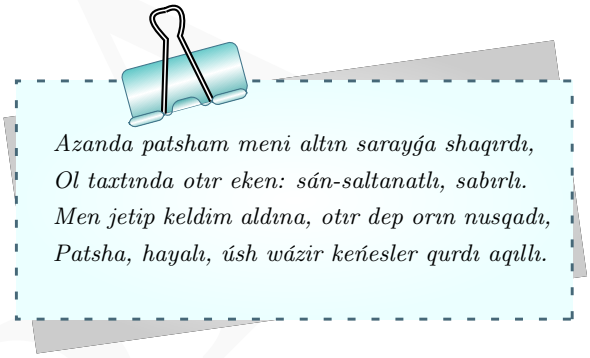
B) *Alpamıstıń kelgenin Barshınǵa Qarajan xabarlaydı*

C) *Baybóri tek bir ózi kóship ketedi*

D) *Tayshıxannıń ornına Qarajan xan boladı*

16.

"Jolbarıs terisin jamılǵan palwan" dástanınan alınǵan úzindini oqıń.

Bul oylasıqqa qosılǵan adam kim edi?

A) *Tariel* B) *Asmat* C) *Aftandil*
D) *Farudun*

17.

"Watan topırağı" qıssasında Apsamed axun ulın ertip ájam jurtına qashıp ketiwine ne sebep boldı?

A) *"Bay – kulak" bolǵan soń*

B) *Meshit ashqanlıqtan*

C) *Dóhmet sebepli*

D) *Xalıqtı aldawı*

Tekstti oqıń hám tómendegi tapsırmalardı orınlań.

Kól baqası haqqında bilesiz be?

Kól baqası jer betinde keń taralǵan, tek ǵana suwıq arqa regionlarda hám biyik tawlı aymaqlarda ushıraspaydı. Jıldıń jıllı máwsimlerinde onı ıgallıǵı kóp jerlerde, dushshı suw basseynleri hám olarǵa jaqın jerlerde ushıratıw múmkin. Tirishiliginiń kóp bólimi qurǵaqlıqta ótse de, suwdan hesh waqıtta alıslap ketpeydi. Baqa japlardıń ultanlarındaǵı ılaylarǵa kómilip yamasa suw astındaǵı ósimliklerdiń arasında, tereklerdiń tamırınıń geweklerine kirip qısqı uyqıǵa ketedi.

Kól baqası kúndiz suw jaǵasında aw qıladı. Ol qońız, shıbın, súyir shıbın, órmekshi sıyaqlı mayda omırtqasız haywanlar menen azıqlanadı. Jemtigin uslaw ushın baqa qıymıldamay ańlıp otıradı. Baqalar tek ǵana háreketlengen jemtikti bayqaydı. Baqa awzınan uzın jabısqaq tilin shıǵarıp, jemtikti tili menen jabıstırıp aladı.

Baqanıń denesi jalpaq, úlken jalpaq bası denesine birigip ketkenlikten moynı bilinbeydi. Bası denesine háreketsheń birikkenligi menen balıqlardan parıq qıladı. Baqanıń moynı qısqa bolsa da, basın hár tárepke buradı hám iyedi. Basınıń eki qaptalına bórtip shıqqan kózlerin ústingi hám tómengi tárepinen háreketsheń qabaqlar qorǵap turadı. Qabaqlar kózdi ıgallap, onı kewip ketiwden saqlaydı. Bir jup murın tesigi kózleriniń aldında jaylasqan. Murın iyis biliw hám dem alıw xızmetin atqaradı. Murın quwıslıǵı awız boslıǵı menen tutasqan. Baqa hám basqa jer-suw haywanları atmosfera hawası menen dem aladı. Hawa murın tesigi arqalı ókpege ótedi. Murnı hám kózleri basınıń ústingi bóliminde jaylasqan. Baqa tek ǵana murnın hám kózin suwdan shıǵarıp, átiraptı baqlap turadı. Baqa suw astına súńgigende arnawlı klapanlar onıń murın tesigin bekitip, dem alıw jolına suw ótkermeydi.

18.

Teksttiń ulıwma mazmunı boyınsha **DURÍS** maǵlıwmattı anıqlań.

A) *kól baqalarınıń sırtqı dúzilisiniń ózgeshelikleri jóninde*

B) *kól baqası hám onıń tirishilik etiw ózgesheligi haqqında*

C) *kól baqalarınıń jer betinde azayıp ketiwi tuwralı*

D) *kól baqalarınıń azıqlanıwı hám awlanıwı tuwralı*

19.

Qaysı pikir tekst mazmumında **ańlatılmaǵan**?

A) *Baqanıń tili uzın hám jabısqaq boladı.*

B) *Dem alıwı basqa haywanǵa uqsas boladı.*

C) *Baqanıń kózlerin qabaqları qorǵap turadı.*

D) *Kól baqası sutka dawamında aw qıladı.*

20.

Tekst mazmunına sáykes **DURÍS** maǵlıwmattı tabıń.

A) *Baqanıń denesi tolıq, úlken jalpaq bası denesine uzaqlasıp ketkenlikten moynı bilinbeydi.*

B) *Baqalardıń murnı iyis biliw hám dem alıw xızmetin atqarmaydı, olar awzınan dem aladı.*

C) *Baqalardıń bası denesine háreketsheń birikkenligi menen balıqlardan ózgeshelenip turadı.*

D) *Baqanıń moynı qısqa bolǵanlıqtan, basın hár tárepke bura almaydı hám iye almaydı.*

21.

Tómende berigen maǵlıwmattı tekst mazmunı boyınsha **DURÍS** qáliplestiriń?

Baqa tek ǵana murnın hám kózin suwdan shıǵarıp, ... baqlap turadı.

A) *dógerekti* B) *batpaqtı* C) *azıqlıǵın*
D) *dushpanların*

22.

Tekst mazmunına sáykes **DURÍS** ańlatılǵan pikirdi anıqlań.

A) *Kózdiń qurǵaqlanbawın qabaqlar támiyinleydi.*

B) *Kól baqası túnde suw jaǵasında azıqlanadı.*

C) *Olar tek ǵana háreketsheń emes jemtikti bayqaydı.*

D) *Onıń murın tesigi aldında kózler tuwrı jaylasqan.*

BMBA

Tekstti oqıń hám tómendegi tapsırmalardı orınlań.

Terbenbes

(romannan úzindi)

Lepesler "házlesip otıra beriń, taqsırlar" dewi menen shıǵıp ketti.

– Al, Kamal, – dedi Lepes otawdan shıqqannan keyin, – qalǵanın óziń atqara ber, janıńda Xalmurat bolar, men bolıslardan xabar alayın...

– "Mut bolsa, bende jantaq jeydi" degendey, alǵanday jer bolsa adamlar-ám pay óledi-aw! – dep Xalmurat qoymanıń bosaǵasın atlawdan-aq, azarlana sóylenip kirdi. – Usı bastan antalap, bular qayaqtan esitken, ya sen ayttıń ba, Kamal?

– Tamnıń da qulaǵı bar, Xalmu-rat! – dep sozdı Kamal, onıń qızǵanshaqlıǵına degen jek kóriwshiligin tuydırıńqırap. – Esitkendi-dá!

– Mutqa úlestiretuǵın bolǵannan keyin esitpey ne qıladı, esitedi-dá! Tap kúymey-aq qoyayın deymen-aw, kúygenimdi bilmey qala beremen! – dep jer tepsindi Xalmurat.

– Onnan da quday beriwin jazbasın de, – Kamal sózdi súyep saldı qıldı da, sırtqa qaray dawısladı. – Tilewmurat, há-á, Tilewmurat, qáne, bir-eki jigit keliń beri!

Sırttan Tilewmurat-jalbır baslaǵan jigitler keldi.

– Mına tawarlardıń bárin, – Kamal suq barmaǵın shoshańlatıp júrip, teń-teń bop túyilgen tawarlardı kórsetip, – sırtta tuwarıwlı turǵan ógiz arbanıń altaqtasına aparıń! – dep jigitlerge buyırdı. Jigitler tawarlardı qushaqlap-qushaqlap alıp ketti, izinen arshın tayaǵın alıp Kamal shıqtı. Arbanıń altaqtasına minip, bir shetinde taltayıp turıwı menen bir top aq tawardıń oramın jazdırıp, úsh arshın ólshep bolıp tawardı "par-r" etkizip qaq ayırǵan waqta, jaǵasın jırtqanda da bunday bolmas, pay, tislendi-aw, tislendi-aw Xalmuratıń! Kamal aq tawardı ekinshi márte ólshep, qaq bólgende Xalmurat ólermekenmen dep edi, yaq, abıray tiri qaldı. Tek, ishine túsken qızǵanısh otı kem-kemnen órtep, qara tırnaǵına deyin kúydirip ketti. Ízalanıp ógiz arbanıń arısın tepkiledi. "Hámmesi usınnan! – dedi jigit ishinen partı shıǵıp, tawarlardı xalıqqa úlestirip atırǵan Kamaldıń sırtınan tisin ǵashırlatıp. – Hásseniy-yy, há, moynına tastı baylap turıp, teńizge zıńǵıtarmediń! Biziń pańkóten Lepestiń de pań-pańın berip, bar dúnyasın samalǵa suwırtıp júrgen de tap usı! Qashan kórseń usınıń menen oylasadı, qashan kórseń usınıń aytqanı-aytqan, degeni-degen, há, pańkóten-á! yaq, bul bolmaydı, bunıń ǵana qolınan arshın tayaǵın julıp alıp, qaq mańlayınan ǵana ǵarsh etkizeyin, ólim-ólim bir ólim!

– Há, Xalmurat, neǵıp tursań tuwarıwlı arbanıń arısın tebelep, qalshıldap?

Xalmurat qosawız mıltıqtay ózine qadalǵan Lepestiń kózlerin kórdi. balıqtıń jarılǵan torsıldaǵınday birden pıssıymasa da, ádewir sháshti qaytıp juwap berdi:

– Qızıqqa qarap turman!

– Bul jerde seniń kewlińdi kótergendey qızıq joq. Jigitler ılaqqa shıǵayın dep atır, bar soǵan basshılıq et! – dep Lepes Xalmuratqa kóz kórim jerde shoǵırlasıp turǵan atlılardı siltep jiberdi. Xalmurat ishten kúyinip, sóginiwi menen artına qaray-qaray ketti. Lepes qoymasına kirip ketip, taqtaylap jıynalǵan hár reńdegi, hár túrli bir pátte shereklik oramallardı alıp shıqtı da, izinde kóleńkesindey erip júrgen atqosshısı Sıypaqqa tutqızdı.

– Má, Sıypaq!

– Ne qılayın, aǵa? – Sıypaq Lepestiń awzına úńildi.

– Jas óspirimlerge úlestir. Qızlardıń basına jawıp, er balalardıń bellerine buw. Keshe Shımbaydıń bazarına barǵanda taqıya tarsa yadımnan shıǵıptı. Meyli endi, er balalardıń da bellerine buwıń, bos ketpesin!

– Qullıq aǵa!

Sıypaq oramal úlestiriwge kettidaǵı, Lepestiń dógeregine Kamaldıń úlestirgen aq súbinen úlesin alǵan kempir-ǵarrısı, erkegi-qatını – bári aralas shoǵırlanıstı. Bul paqırlardıń qaysı biri bunday "hasıl" tawar kóripti. Lepeske qayta-qayta pátiyasın berip atır, alǵısların jawdırıp atır...

– Xalayıq! – dedi Lepes, xalıqtıń quwanǵanına kókiregi qars ayrılıp. – Mına, Jańa jıl Nawrızı áyyamda sizlerdi kókiregin aǵartsın dep atırman. Bunı satıp jiberip, bózińizge jarmaspań jáne. Bunı kiyim etip kiyiń de, bózińizdi satıp qájetińizge jaratıń. Tarıqpań, tarıqsańız kelip qájetińizge ne kerek bolsa qoymadan ala beriń, Kamalǵa aytıp qoyıppan. "Beredi eken" dep qarızǵa belsheńizden batıp otıra bermeń jáne. Miynet etiń, talap isleń, talaplıǵa nur jawar dep ata-baba biykarǵa aytpaǵan aqırı! – Tiydirip aytsa da, dálkeklegendey etip kúlip bolıp, gápin jalǵadı: – Al, endi, bul toydıń bolǵanı emes, áne atlar jolǵa saylanıp

atır, jolǵa atlar jiberilgennen keyin ılaǵı bar. ketip qalmay keshte baqsıda da bolıp, qulaqlarıńızdıń shańın qaǵıp ketiń!

– Áy, Lepes!...

Lepes dawıs shıqqan tárepke qaradı. **Qarasa, "quwǵanda qumalaq túspeytuǵın" Qutekesh qıtımır eken.** Pálek arqalaǵanday, ústi alba-dalba, jarlı-jaqıbay qatarında bul da sarpay alıp, qashshan qoyınǵa urǵan, aq tawardıń bir sheti qurttay kórinip tur.

– Há, Qutekesh, – dedi Lepes, onıń ústi-basına jini tırıssa da, láblerine kúlki úyirilip, – ayta ber!

– Seniń o baqsıń baslanaman degenshe tún jarpı boladı, oǵan deyin qursaq sırnay shertedi-ǵo!

Bul gápke birewler kúldi, birewler jin kózlenip Qutekeshke qarastı, oǵan báribir: bir qarın toydırǵanı máp, Lepesten juwap kútkendey ırjıyıp tur.

– Keshte qonıq beriledi, hámme sol shıqqan qonaq jayıńızǵa bara beresizler. belińe torsıǵıńdı baylap júrseń de, ash bola bereseń-aw, pay Qutekesh deymen-aw! – dep Lepes kúlgenge kúlip juwap berdi.

Qutekesh talabı oralmay júrgende, ákesi balıq awlap júrip "orıs shúńgulge" ketip ólgen. Endi teńizge qaray betlese ákesi yadına túsip jılaǵısı kele beredi. Sonlıqtan, "tap usı kórmegenim teńiz bolǵay, teńizdi jelkemniń shuqırı kórsin" dep sert aytıp, Terbenbestiń qır tárepine qaray kóshti. Barıp, "tuńǵıyıq teńizge úńile bergenshe, jerge qarayın" dep diyqanshılıq etti. Báhárde ekken qawın-qámegin, piskennen keyin, qońsı balıqshı awılǵa arqalap tasıp, kimisine pulǵa, pulı joqlarǵa balıqqa awmastırıp, tapqan bir teńgesin ıshqırǵa on túyip júrip, sol jıldıń ózinde úsh-tórt tuwshalı boldı. Birinshi tuwshası tuwǵan waqta, tap ákesi "orıs shúńgil"den tirilip shıqqanda bunday quwanbas, pay quwandı-aw, quwanǵanda da jılap jiberdi-á! Endi, "iytiń Qutekesh bolmasın", qalǵan hár tuwshasınıń quyrıǵına alaqanın tutıp júrip tuwǵızǵanday etip, Qutekeshtiń biri eki, ekisi úsh bolıp talabı orala berdi. Sonda da "Áy Alla bergenińe shúkir" dep, bir házine qashıp jatpas, tınıp-tınshımas. Házir qara malı júzden asıp, qoy-janlıǵı pada-pada bolsa da ele sol júrisi. Iyninde dal-dal shapanı, basında jaman sarı qurashı, ashırqaǵanda ishetuǵın, ishine ayran-shalabı quyılǵan, belinde torsıǵı. Bul bir bay qusap, shayqaltıp bir at minbes, kúni – sol joqtıń, gedanıń kúni. Eki ayaǵın at etip, eki qolın qamshı etip shaba-shap: birde pada baqqan padashı, shopanlardıń arasında kórseń, birde diyqanshılıq etip atırǵan jalshılardıń arasınan tabasań. Sol shaba-shap, shaba-shap, bir tınıp-tınshımas, musılmannıń balası! Adamlardıń arasınan birew dawısladı:

– Qutekesh!

– He!

– Torsıǵıńnan bir urtlap bereyin, jora!

– Torsıqtıń ishi bos, hesh nárse joq. Isenbeseń mine kór, – Qutekesh torsıǵın joqarı kóterip shayqap kórsetti, – sıńǵırlamaydı!

– Baǵana otırǵan jerde awısqan sorpadan tıǵınına deyin toltırıp alǵan soń, o qalay sıńǵırlaydı? Tolıp tursa da sıńǵırlay beretuǵın seniń qursaǵıń emes, ol torsıq degen, torsıq! Wa-ha-ha-ha!...

– Wa-ha-ha-ha!...

Adamlar qıran kúlki. Qızarıw degen qayda saǵan-á. Qutekesh te "wa-ha-ha"sın salıp tur, oǵan báribir. Lepes te kúliwi menen qundız bórki jarqırap, ulamalar otırǵan aq otawǵa qaray qádem tasladı.

(Q.Mátmuratov)

23.

Tekst mazmunında jomartlıq hám baqıllıq **qalay sáwlelendirilgen**?

A) *Torsıq ıdısı arqalı*

B) *Lepesbay hám Qutekesh obrazları arqalı*

C) *Toy hám xalıq arqalı*

D) *Kamal hám Xalmurat obrazları arqalı*

24.

Qaysı qaharmannıń ishki keshirmeleri arqalı **ishi tarlıq qásiyeti súwretlengen**?

A) *Xalmurat* B) *Sıypaq* C) *Qutekesh*
D) *Kamal*

25.

Teksttiń ulıwma mazmunında **qanday ideya** alǵa súriledi?

A) *qızǵanısh, kóre almawshılıq*

B) *miyrim-shápáátlilik, rehimlilik*

C) *qolı ashıqlıq, qayır-saqawatlılıq*

D) *materiallıq dúnyanıń qádir-qımbatı*

26.

Tekstte ajıratıp kórsetilgen gápten **qanday mániańlatılǵan**?

A) *obrazdıń arqayınlıǵı*

B) *obrazdıń sarańlıǵı*

C) *qaharmannıń edenligi*

D) *personajdıń jomartlıǵı*

27.

Tekst mazmunına **sáykes bolmaǵan pikirdi** anıqlań.

A) *insanıylıq pazıyletler ulıǵlanadı*

B) *tuwısqanlıq tuwı joqarı kóteriledi*

C) *sıqmarlıq sınǵa alınadı*

D) *xalıqqa tán dástúrler sóz etiledi*

BMBA

Áy, pálek

(1) Áy, pálek, hayranman geybir isińe,
Bazı kewillerdi bunsha kir ettiń,
Kóre almas jaqsınıń jaqsı isin de,
Nege ishlerine dútkesh tútettiń.

(2) Bul ne ǵarǵısıń ba, yaki pesheń be,
Jaqsılar quwrılar jaman dástinen,
Gúllerdi qursawlap qoydıń tikenge,
Námártti kúldirdiń márttiń ústinen,

(3) Qospadıń jaqsını biri birine,
Bunsha júreklerdi ahuw-zar ettiń?!
Baqpadıń, olardıń muńlı kózine,
Ne kúyge, ne halǵa giriptar ettiń.

(4) Áy, pálek, isińe shek keltire almay,
Mańlayǵa ne jazdıń, kóndim bárine,
Bendeńniń jábirine kewlim shıdamay,
Narıyza bolaman geyde ózińe.

(5) Áy, pálek, qollasań jaqsını qolla,
Nákástiń kewline sal múriwbetti,
Bárshe hadal isti basla ońına,
Júrekke quya ber sap muhabbetti.

(6) Sonda órshiy almas nápák urıǵı,
Quyashlı kewiller juwar daǵlardı,
Bul dúnyanıń da pútin turıwı,
Mehirden óssin de mehir baǵları.
(M.Jumanazarova)

28.

Qosıqtın ulıwma mazmunında ne sóz etiledi?

A) *Ayırım insanlardıń tákkabbırlıǵı*

B) *Jámiyettegi ádalatsızlıqlar*

C) *Alawızlıqtıń háwij alıwı*

D) *Shennen tıs mal-dúnyaǵa qızıǵıw*

29.

Qosıqtıń ekinshi shuwmaǵınıń 3-qatarında berilgen:

"Gúllerdi qursawlap qoydıń tikenge"

degen qatarlar arqalı shayır neni sóz etpekshi?

A) *jamanlardıń jaqsılarǵa jol bermewin*

B) *tikennen góre gúldiń qádiri joq ekenin*

C) *ayırım gúllerdiń tikenli bolatuǵınlıǵın*

D) *gúldi qızǵa teńep, olardıń teńsizligin*

30.

Iplas adamlar jaman niyetlerinen páklense ǵana, dúnyada jaqsılıq islerdiń bolatuǵınlıǵı neshinshi shuwmaqlarda optimistlik kózqarastan sáwlelengen?

A) *2, 4* B) *1, 6* C) *5, 6* D) *1, 3*

31.

Lirikalıq qaharman pálekke múrájat etiw arqalı insanlar arasındaǵı qanday mashqalanı kóteredi?

A) *kózboyawshılıq* B) *erksizlik*
C) *ádalatsızlıq* D) *menmenlik*

32.

Qosıq tematikası jaǵınan qanday mazmunda jazılǵan?

A) *táriyip* B) *filosofiyalıq* C) *muhabbat*
D) *diniy*

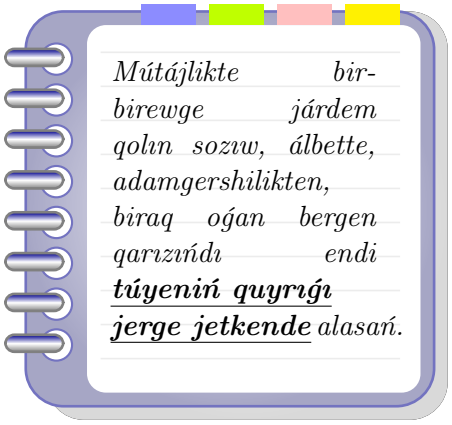
Tekstte ajıratıp kórsetilgen gápler (33, 34, 35) hám sintaksislik tallawlardı (A – F) óz ara durıs sáykeslendiriń.

33. **Kesh pesin. Aspandağı qańğımay bultlar keshke qaray arqadan esken samaldıń esiwi menen seńdey qağılısıp ketti.** **34.** **– Yaqshı! Tek seniń ushın ápiw ettim. Biraq, endi mektepke barmay-aq qoysın!** **35.** **Basqa mollağa bererseń. Men endi onıń júzin kórmeymen?...**	A) *iyesi ulıwmalasqan gáp* B) *iyesiz gáp* C) *iyesi belgili gáp* D) *eki bas ağzalı gáp* E) *ataw gáp* F) *sóz gáp*

BMBA

36.

Tómende berilgen gáptegi **ajıratıp kórsetilgen turaqlı sóz dizbegine mániles frazeologizmdi tawıp jazba túrde ańlatıń**.

Juwap: _____

Dıqqat! Juwabıńızdı juwaplar betine kóshirip jazıń.

37.

Tómende berilgen mısaldı **avtor gápinen aldın tuwra gáp kelgendegi jaǵdayı boyınsha** irkilis belgilerin izbe-iz anıqlap jazıń.

Shaqlı Maral olarǵa mine usı jerler sizlerdiń jańa qonısıńız boladı dedi

(Sh.Aytmatov)

Juwap: _____

Dıqqat! Juwabıńızdı juwaplar betine kóshirip jazıń.

38.

Tómendegi mısalda qanday **qosımtanıń qollanılıwı menen stillik qátelik júz bergenin** anıqlań.

Baxıtlılıq ta, baxıtsızlılıq ta, birinshi náwbette, seniń densawlıǵıńnan, ekinshi náwbette, seniń kewil sandıǵıńnan ǵárezli, úshinshi náwbette, seniń qanaatıńnıń dárejesinen ǵárezli.

(T.Qayıpbergenov "Qaraqalpaqnama")

Juwap: _____

Dıqqat! Juwabıńızdı juwaplar betine kóshirip jazıń.

39.

Gápten **ayqınlanıwshı sózdi** tawıp jazıń.

"Posqan el" romanı hárqanday oqıwshıda qızıǵıwshılıq, jazıwshıǵa degen húrmet sezimlerin oyatadı.

Juwap: _____

Dıqqat! Juwabıńızdı juwaplar betine kóshirip jazıń.

40.

Gáptegi sózlerdiń **mánilik hám grammatikalıq** jaqtan baylanısıwın talqılań.

*Fermer xojalıǵımızda sharwashılıq hám diyqanshılıq penen birge jetekshi taraw – **balıqshılıq ta** joqarı pát penen rawajlanıp atır.*

a) Gápte ajıratıp kórsetilgen sózdiń ayqınlanıwshısın anıqlań.

Juwap: a) _____

b) Gápte ajıratıp kórsetilgen sóz qaysı sóz benen kelisiw usılı arqalı baylanısadı?

Juwap: b) _____

Dıqqat! Juwabıńızdı juwaplar betine kóshirip jazıń.

41.

Tómende berilgen gáplerdi **grammatikalıq jaqtan durıs** baylanıstırıń.

1. Paraxat endi aldınǵa bir qádem de taslay almadı.
2. Taslar batqan tabanı zırqırap, qattı awırıy berdi.

a) Eki jay gáp qospa gápke aylandırılǵanda qanday grammatikalıq qural kerek boladı?

Juwap: a) _____

b) Eger sol grammatikalıq qural qollanılsa, qospa gáptiń qaysı túri payda boladı?

Juwap: b) _____

Dıqqat! Juwabıńızdı juwaplar betine kóshirip jazıń.

42.

Tómende berilgen tekstti **kórkemlik jaqtan talqılań**.

*Bir nárseden setem alsa jılqınıń ádeti. Jaw shapqan sıyaqlı bir jaqqa qaray japırıla jóneledi. Úrikken úyir samalday bolıp uytqıdı da Jılanlı kóldi jańalay shabıstı. Eserlenip shapqan atlar ermanı jıńǵıl etegine kelgende ekige bólindi. Alaquyın bolıp baratırǵan atlar arasında bir **qara** kórinedi. Adam ba, ya basqa nárse me, belgisiz. At qanshama albıraqlap kiyatırsa da adamdı baspaydı. Soǵan qaraǵanda sirá adam bolıwı múmkin.*

a) Astı sızılǵan sóz qanday kórkemlew quralı sıpatında qollanılǵan?

Juwap: a) _____

b) Bul kórkemlew quralı qanday máni bildiredi?

Juwap: b) _____

Dıqqat! Juwabıńızdı juwaplar betine kóshirip jazıń.

43.

Shuwmaqtı qosıq **qurılısı boyınsha talqılań**.

Arzıw áyler kóńlimiz óz yurtımızǵa barǵalı,
Yarıw-doslar hám qádirdan bilán birge júrgeli,
Ráhim áyle, patshahım, elge jetker sen meni,
Ya iláhim, elimdi kórer kúnler barmeken?
(Ájiniyaz)

a) Shuwmaqtıń qosıq qurılısı boyınsha ólshemin anıqlap jazıń.

Juwap: a) _____

b) Shuwmaqtıń uyqas túrin anıqlap jazıń.

Juwap: b) _____

Dıqqat! Juwabıńızdı juwaplar betine kóshirip jazıń.

44.

Qosıqtı mazmunlıq jaqtan **talqılań hám sorawlarǵa juwap jazıń**.

Iyt

Bılay depti bir adamǵa bir adam:
– Iyt iytligin qoymaydı dep sharbaya biykar datlaydı.
Sen bolmasa qarap jiber mınaǵan,
Hazır nege anaw iyt Sultandı nárse qappaydı?
Endi óziń-aq bir ayta ǵoy maǵan?
Burın adamı joq ediǵo bul iyttiń sirá qappaǵan?!
Oǵan bılay dedi joldası biraq:
– Ol iyt ele qabadı, sen sabır et azıraq,
Házir Sultan taslaǵan súyekti ǵayzap atır ol,
Sonlıqtan tınısh jatır ol.
(D.Aytmuratov)

a) Tımsalda *Iyt* obrazı arqalı adamlardağı qanday qásiyet sınǵa alınǵanın anıqlań.

Juwap: a) _____

b) Tımsaldıń ulıwma mazmunında qanday qásiyet sınǵa alınǵanın anıqlań.

Juwap: b) _____

Dıqqat! Juwabıńızdı juwaplar betine kóshirip jazıń.

45.

ESSE

Tómendegi jaǵday boyınsha óz múnásibetińizdi jazba bayan etiń:

Bazılar tutınıw tovarların bazardı aralap júrip satıp alǵan durıs deydi, al ayırımlar onlayn satıp alıwdı maqul is esaplaydı

• Oy-pikirlerińizdi publicistikalıq stilde bayanlań.
• Pikirlerińizdi logikalıq izbe-izlikte, ádebiy til normalarına ámel etken halda ańlatıń.

Esseniń quramı úsh bólimnen ibarat bolıwı kerek:

I. Kirisiw. Esseniń kirisiw bólimin jazıwda tómendegilerge ámel etiń:

1) kirisiw bólim eki-úsh gápten ibarat bolıwı kerek;
2) tapsırmada berilgen jaǵday tekstin dál solay kóshirmeń.

II. Tiykarǵı bólim. Esseniń tiykarǵı bólimin jazıwda tómendegilerge ámel etiń:

1) bólim keminde úsh abzactan ibarat bolıwı kerek, hárbir abzacta táreplerdiń kózqarasları hám jeke kózqaraslarıńızdı tolıq jarıtıń;
2) berilgen jaǵday boyınsha túrli kózqaraslardı turmıslıq mısallar menen dálilleń;
3) jeke oy-pikirlerińizdi tolıq hám dáliller tiykarında jarıtıń;
4) bayan etilip atırǵan barlıq pikir hám oylar tek tema sheńberinde bolıwı kerek.

III. Juwmaqlaw. Esseniń juwmaqlaw bólimin jazıwda tómendegilerge ámel etiń:

1) tiykarǵı bólimde ańlatılǵan pikir hám oylarıńızdı ulıwmalastırıń;
2) juwmaq eki-úsh ǵápten ibarat bolıwı kerek.

DÍQQAT! Esse ushın joba dúzilmeydi, epigraf qoyılmaydı.